

ВІДГУК
рецензента на дисертаційну роботу
Мартінова Олександра Володимировича
«Соціальний капітал як ресурс публічного управління в Україні
в умовах війни та повоєнного відновлення»,
яка представлена на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань
28 «Публічне управління та адміністрування»
за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»

Відгук складено на основі вивчення дисертаційної роботи, опублікованих здобувачем результатів дисертаційного дослідження та матеріалів, які містять підтвердження щодо практичного впровадження результатів дослідження.

**1. Обґрунтування актуальності теми дисертації,
її зв'язок із науковими програмами, темами**

Сучасний етап розвитку України характеризується масштабними безпековими, соціальними та інституційними викликами, пов'язаними з умовами війни та необхідністю забезпечення стійкості держави й подальшого повоєнного відновлення. За таких обставин особливого значення набувають не лише матеріальні чи адміністративні ресурси, а й нематеріальні, серед яких важливе місце посідає соціальний капітал. Довіра, горизонтальні зв'язки, громадянська активність, мережі взаємодії та готовність суспільства до кооперації стають важливими передумовами ефективного функціонування системи публічного управління, підвищення її адаптивності, конструктивності та інституційної стійкості.

Події останніх років продемонстрували здатність українського суспільства до високого рівня самоорганізації, мобілізації ресурсів і формування ефективних партнерських взаємодій між державою, громадянським суспільством, волонтерськими організаціями та бізнесом. Саме соціальний капітал став одним із ключових чинників підтримки управлінської спроможності держави в кризових умовах, забезпечення суспільної консолідації та збереження легітимності владних інституцій. Водночас існуючі проблеми недостатнього рівня інституційної довіри, нерівномірного розвитку громадянської участі та фрагментарності взаємодії між владою і суспільством потребують наукового осмислення та вироблення нових управлінських підходів.

В сучасних умовах особливої ваги набуває питання інтеграції соціального капіталу у механізми публічного управління як ресурсу забезпечення ефективності управлінських рішень, розвитку територіальних громад та реалізації політик повоєнного відновлення. Формування стійких партнерських мереж, підтримка локальної самоорганізації, розвиток цифрової

взаємодії та зміцнення довіри до інститутів влади стають необхідними умовами успішної модернізації системи врядування.

Проблематика соціального капіталу традиційно досліджувалася у межах соціології, економіки та політичної науки, однак у сфері публічного управління вона набуває нового змісту як інструмент пояснення інституційної спроможності держави, ефективності управлінських механізмів та якості взаємодії між владою і суспільством. Особливої значущості ця проблематика набуває в умовах війни та повоєнного відновлення, коли соціальний капітал трансформується з латентного соціального ресурсу у важливий фактор мобілізації, координації та забезпечення суспільної стійкості.

Про актуальність дослідження також свідчить те, що воно виконане у межах тем науково-дослідних робіт «Забезпечення стійкості, ревіталізації та розвитку територій і громад в Україні» (номер державної реєстрації 0122U002375, 2022–2024), «Цифрова трансформація публічного управління» (номер державної реєстрації 0122U002236, 2022–2024), що виконуються на кафедрі державного управління і місцевого самоврядування Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», у яких автор брав участь як молодший науковий співробітник, виконавець. Матеріали досліджень представлені відповідними підрозділами у заключних звітах з НДР та увійшли до наукових публікацій, що готувалися за результатами виконання наукових тем.

Особистий внесок автора полягає в розробленні пропозицій щодо активізації соціального капіталу в системі публічного управління у воєнний і післявоєнний період.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна

Здобувач належним чином обґрунтував актуальність обраної теми, коректно визначив об'єкт та предмет дослідження, сформулював мету та визначив основні завдання дослідження; а сама дисертаційна робота носить комплексний характер, має достатнє теоретичне та методологічне підґрунтя. Вірогідність результатів і висновків дослідження забезпечуються відповідністю використаних автором методів дослідження його меті та завданням, а також якісним аналізом наукових джерел.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є фундаментальні положення теорії публічного управління та адміністрування, наукові дослідження щодо публічного управління в сфері використання нематеріальних ресурсів стійкості та повоєнного відновлення, зокрема соціального капіталу.

Дослідження ґрунтується на інтеграції таких загальнонаукових та спеціальних методів, як: діалектичний метод, методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, абстрагування та теоретичного узагальнення, системний,

інституціональний підходи, метод структурно-функціонального аналізу, порівняльний метод, SWOT-аналіз, методи моделювання, узагальнення практичного досвіду, концептуального проєктування та експертно-аналітичний метод.

Використана сукупність методів забезпечила комплексний аналіз соціального капіталу як багаторівневого управлінського ресурсу, дозволила розкрити його функції в умовах війни та повоєнного відновлення, а також сформувані практично орієнтовані механізми інтеграції соціального капіталу в систему публічного управління.

Наукові результати дисертаційного дослідження всебічно обґрунтовані, є достовірними, мають наукову новизну. Зокрема, автором:

– *уперше* обґрунтовано концепт соціального капіталу як операціоналізованого ресурсу публічного управління, що набуває управлінської цінності за умови його інституціоналізації через відповідні механізми публічного управління та доведено, що рівень інституціоналізації соціального капіталу безпосередньо впливає на стійкість, легітимність та ефективність публічної влади в умовах воєнних викликів; розроблено інтегровану модель еволюції соціального капіталу у системі публічного управління України в умовах війни та повоєнного відновлення, яка: поєднує інституційний, мережевий, цифровий та безпековий виміри; визначає механізми трансформації соціального капіталу від мобілізаційної солідарності до інституціоналізованої форми сталого розвитку; розглядає соціальний капітал як вхідний ресурс, що через нормативно-інституційні, організаційно-управлінські, комунікативні та кадрові механізми трансформується в управлінські спроможності;

– *удосконалено* теоретико-методичний підхід до інтерпретації та оцінювання соціального капіталу як ресурсу публічного управління, зокрема встановлено, що на відміну від традиційних соціологічних та економічних моделей, запропонований підхід базується на інтеграції інституційного, мережевого та управлінського вимірів та передбачає багаторівневу систему кількісних і якісних індикаторів ефективності управлінських механізмів у воєнному та повоєнному періодах українського суспільства. У межах підходу соціальний капітал визначено як функціональний елемент механізму публічного управління; оцінювання здійснюється на індивідуальному, громадському та інституційному рівнях; запроваджено систему індикаторів ефективності механізмів активації соціального капіталу; обґрунтовано показники адаптивності та стійкості управлінських рішень. Це дозволяє перевести соціальний капітал із теоретичної категорії у площину вимірюваного управлінського ресурсу; концептуалізацію взаємозв'язку між соціальною згуртованістю, інституційною довірою та управлінською спроможністю територіальних громад, зокрема запропоновано системну модель. В межах даної моделі соціальна згуртованість визначається як основа горизонтального соціального капіталу, інституційна довіра – як механізм легітимації управлінських рішень, управлінська спроможність – як результат синергії горизонтального і вертикального соціального капіталу. Також

доведено циклічний характер їх взаємодії, що формує інституційну стійкість територіальних громад у процесах відновлення; запропоновано підходи до оцінювання ефективності публічного управління, зокрема шляхом інтеграції показників соціального капіталу до системи критеріїв результативності управління розширено традиційну систему оцінювання адміністративної ефективності соціально-інституційними характеристиками. Крім того, запропоновано включення до даної моделі: показників горизонтальної та вертикальної довіри; оцінювання рівня громадянської участі і мережевої взаємодії; критерії соціальної легітимності управлінських рішень; врахування взаємозв'язку між рівнем соціального капіталу та адаптивністю управління в умовах війни;

– *дістали подальшого розвитку*: теоретичні положення щодо ролі соціального капіталу у системі публічного управління, зокрема уточнено його структуру в умовах війни (зв'язуючий, містковий, інституційний, цифровий компоненти) та функції у воєнному управлінні (мобілізаційна, інтеграційна, стабілізаційна, комунікаційна, легітимаційна, безпекова); доведено трансформацію соціального капіталу з латентного соціального ресурсу у ключовий фактор управлінської мобілізації та інституційної стабілізації; методичні засади інтеграції соціального капіталу у формування публічної політики. Зокрема розроблено: матрицю політик розвитку соціального капіталу; алгоритм управлінської активації соціального капіталу на рівні громад; механізм інституціоналізації стихійної солідарності; підхід до стратегічного включення соціального капіталу у програми повоєнного відновлення; теоретичні положення щодо мережевого та партнерського управління, зокрема уточнено зміст мережевого та партнерського управління в умовах воєнної трансформації держави та зростання ролі соціального капіталу; доведено, що мережеве і партнерське управління виступають функціональним доповненням ієрархічної моделі, забезпечуючи підвищення адаптивності, гнучкості та інституційної стійкості системи публічного управління.

3. Оцінка змісту роботи та повноти викладу результатів дисертації в опублікованих працях

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списків використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 247 сторінок, з них – 220 сторінок основного тексту. Робота містить 18 рисунків, 22 таблиці. Список використаних джерел містить 208 найменувань.

Зміст дисертації свідчить про обізнаність здобувача зі станом і напрямом розвитку сучасної наукової думки у сфері публічного управління та адміністрування, а також із ситуацією, що склалася в її практичній площині.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження соціального капіталу як ресурсу публічного управління» присвячено дослідженню теоретико-методологічних засад інтерпретації соціального капіталу як

нематеріального управлінського ресурсу та як фактору інституційної спроможності держави; розкриттю соціального капіталу в умовах криз і війни.

Автором дисертації встановлено, що методологічне забезпечення дослідження соціального капіталу в умовах криз і війни ґрунтується на інтеграції системного, структурно-функціонального, інституційного, мережевого, соціокультурного та процесного підходів. Така міждисциплінарна модель дозволяє розглядати соціальний капітал не лише як сукупність міжособистісних зв'язків, а і як системний соціальний ресурс, вбудований у структури публічного управління, громадянського суспільства та локальних спільнот.

Поєднання зазначених підходів забезпечує можливість комплексного аналізу процесів формування довіри, солідарності, взаємодопомоги та партнерства в екстремальних умовах воєнних і посткризових трансформацій. У межах запропонованої методології соціальний капітал постає як ключовий чинник адаптивності, соціальної стійкості та ефективності публічного управління, що створює підґрунтя для подальших емпіричних досліджень і практичних управлінських рішень у сфері відновлення та розвитку суспільства.

Теоретичні узагальнення, здійснені в розділі 1, створюють концептуальне підґрунтя для подальшого аналізу трансформації соціального капіталу в системі публічного управління в Україні в умовах війни та воєнного стану.

Розділ 2 «Трансформація соціального капіталу в системі публічного управління в умовах війни» присвячено аналізу структурної трансформації соціального капіталу в Україні, стану та динаміки розвитку соціального капіталу в Україні (2005-2026), негативних ефектів та ризику реалізації соціального капіталу в умовах війни в Україні. Автор наголошує, що управління соціальним капіталом у воєнний період має базуватися на балансі між довірою, відкритістю та інституційною відповідальністю. Це дозволить трансформувати соціальну солідарність у довгостроковий ресурс демократичної та стійкої держави.

На думку автора, особливого значення в структурі соціального капіталу воєнного часу набуває його інституціоналізація. Практики волонтерської діяльності, громадського контролю, участі експертних спільнот у підготовці управлінських рішень поступово переходять із неформальної площини у напівформалізовані або формалізовані механізми публічного управління. Цей процес свідчить про трансформацію соціального капіталу з ресурсу спонтанної мобілізації у стійкий елемент управлінської спроможності держави.

Водночас війна загострює ризики фрагментації соціального капіталу. Травматичний досвід, соціально-економічна нерівність, різні моделі адаптації до воєнних умов можуть спричинити зниження рівня взаємної довіри між окремими групами населення, зокрема між тими, хто перебуває на фронті, в тилу або за кордоном. Для системи публічного управління це означає необхідність цілеспрямованої політики відновлення та балансування

соціального капіталу, запобігання його поляризації та використання потенціалу війни як чинника формування нової суспільної солідарності.

Доведено, що війна сприяла безпрецедентній мобілізації соціального капіталу та зростанню довіри. Сформувалася модель асиметричної довіри: висока довіра до безпекових інститутів; низька – до політичної системи. Горизонтальні мережі відіграють ключову роль у стійкості держави. Високий рівень довіри супроводжується такими ризиками як інституційне захоплення, неформальне управління, соціальне виключення. Україна демонструє унікальний кейс трансформації довіри у фактор національної безпеки.

Обґрунтовано, що соціальні мережі значною мірою розширили масштаби громадянської участі в Україні трансформували її з локальної в мережеву та глобальну. Водночас цифровізація сприяє формуванню нових форм соціального капіталу, зокрема цифрового та транскордонного. Найбільший вплив на ефективність воєнного управління мають волонтерство, інформаційний спротив та місцеве самоврядування. При цьому ключовими викликами залишаються ризики дезінформації, поляризації суспільства, формування закритих цифрових спільнот та кіберзагрози.

Подальший розвиток громадянської участі потребує інституціоналізації цифрових практик та їх інтеграції у систему безпеки.

Соціальний капітал у системі воєнного управління виступає не лише соціальним феноменом, а й стратегічним управлінським ресурсом, який забезпечує адаптивність, стійкість та ефективність публічної влади в умовах війни. Його цілеспрямоване формування, підтримка та інституційне закріплення є необхідною умовою не лише успішного ведення війни, а й формування передумов для повоєнного відновлення та розвитку України.

Розділ 3 «Шляхи удосконалення активації соціального капіталу у процесах повоєнного відновлення» присвячено обґрунтуванню напрямів вдосконалення активації соціального капіталу в процесах повоєнного відновлення та розвитку територій України на основі аналізу зарубіжного досвіду, розробленню інтегрованої моделі еволюції соціального капіталу та формування управлінських механізмів його інституціоналізації.

Аналіз зарубіжного досвіду використання соціального капіталу у системі публічного управління засвідчив, що у країнах з високим рівнем довіри та розвиненими мережевими структурами соціальний капітал виступає стратегічним ресурсом забезпечення легітимності влади, підвищення ефективності управлінських рішень та стійкості територіальних громад. Встановлено, що найбільш результативними є моделі, засновані на поєднанні горизонтальної участі громадян із вертикальною інституційною підтримкою держави, розвитку партнерства «влада – громада – бізнес», механізмах партисипативного управління та локальних ініціативах.

У підрозділі 3.2 розроблено інтегровану модель еволюції соціального капіталу в Україні, яка відображає його трансформацію від фрагментованих форм довіри до системно інституціоналізованого ресурсу публічного управління. Доведено, що в умовах війни відбулося суттєве збільшення горизонтального соціального капіталу (волонтерство, громадська

самоорганізація, мережі взаємодопомоги), однак вертикальна довіра до інституцій потребує подальшого зміцнення. Запропонована модель передбачає поступову інтеграцію агентурного, культурного та структурного рівнів соціального капіталу у систему стратегічного управління державою та розвитком територій.

Обґрунтовано напрями вдосконалення управлінських механізмів розвитку соціального капіталу у процесах повоєнного відновлення. Доведено необхідність: інституціоналізації механізмів участі громадян у прийнятті рішень; впровадження мережевих моделей врядування; розвитку механізмів партнерства та кооперації; інтеграції соціальних індикаторів довіри та громадянської активності у систему оцінювання ефективності публічного управління; підтримки локальних ініціатив та волонтерських мереж як ресурсу регіонального розвитку.

Розроблена матриця політик (цілі – інструменти – ресурси – результати – індикатори) та концептуальна модель реформування системи управління з урахуванням соціального капіталу дають можливість створити прикладний інструментарій для органів державної влади та місцевого самоврядування. Це дозволяє перевести соціальний капітал із категорії соціально-культурного феномену в площину управлінського ресурсу, що підлягає стратегічному плануванню, моніторингу та оцінюванню.

Встановлено, що активація соціального капіталу в умовах повоєнного відновлення має розглядатися як системний напрям державної політики, спрямований на забезпечення інституційної стійкості, підвищення легітимності влади та консолідацію суспільства. Соціальний капітал виступає інтегративним чинником, що поєднує людський потенціал, культуру довіри та організаційні спроможності мережевої взаємодії.

Отже, результати третього розділу підтверджують, що ефективність повоєнного відновлення України значною мірою залежить від здатності держави інституціоналізувати соціальний капітал як стратегічний ресурс публічного управління, інтегрувати його у систему управлінських механізмів та забезпечити баланс горизонтальної самоорганізації та вертикальної координації.

4. Значення роботи для науки, практики та суспільства

Значення роботи для науки, практики та суспільства полягає у тому, що подана на рецензування дисертація є першим дослідженням в українській науці публічного управління та адміністрування, яке присвячене обґрунтуванню концептуальних положень, підходів та моделей публічного управління активацією соціального капіталу України та розробленню практичних рекомендацій щодо його ефективного використання та розвитку.

Практичне значення роботи полягає в тому, що основні концептуальні та практичні положення доведені до рівня прикладних моделей та практичних рекомендацій, які мають практичне спрямування та можуть бути використані

у практичній діяльності органів законодавчої та виконавчої влади органів місцевого самоврядування з питань взаємодії влади та громадянського суспільства, а також у науково-дослідницькій та викладацькій роботі при підготовці лекційних курсів, практичних і семінарських занять за відповідною тематикою.

Наукові рекомендації, висновки та пропозиції дисертації були враховані і використані у діяльності: Павлоградської міської ради – з метою удосконалення комунікаційної взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю, розвитку форм громадської участі, підтримки волонтерських ініціатив, а також реалізації заходів соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій населення (довідка про впровадження від 01.04.2026 № 74); Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» – у процесі підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування (удосконалення та актуалізація змісту робочих програм з освітніх компонентів спеціальностей 231 Соціальна та молодіжна робота першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та 281 Публічне управління та адміністрування (ОП «Публічне управління та адміністрування» для другого (магістерського) рівня вищої освіти) (довідка про впровадження від 25.02.2026 № 12-22/07-ІДУ).

5. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

Грунтовне вивчення змісту дисертаційної роботи та публікацій автора, також представлених результатів перевірки роботи в програмі корпоративного сервісу «Strike Plagiarism», рекомендованого МОН України для закладів вищої освіти, дозволяють визнати, що порушень академічної доброчесності не встановлено. Відсоток схожості тексту – 9,12% (за вилученням цитувань). Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

6. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту та оформлення дисертації

Оцінюючи в цілому позитивно подану до захисту дисертацію, слід вказати на окремі дискусійні положення наукової роботи та висловити такі зауваження і пропозиції:

1. У дисертації недостатньо уваги приділено кількісній операціоналізації окремих складових соціального капіталу, зокрема індикаторам вимірювання рівня довіри та мережевої взаємодії на локальному рівні.

2. У роботі доцільно було б ширше представити приклади емпіричних досліджень функціонування соціального капіталу на рівні конкретних територіальних громад України.

3. Потребує подальшого уточнення механізм інтеграції показників соціального капіталу до чинної системи оцінювання ефективності публічного управління.

4. Незважаючи на комплексний характер дослідження, окремі аспекти повоєнного відновлення територій через механізми соціального капіталу потребують подальшого наукового опрацювання з урахуванням довгострокових безпекових викликів.

5. Попри значний рівень теоретичного узагальнення, окремі поняття, зокрема «управлінська активація соціального капіталу» та «інституційна стійкість», потребують більш чіткого операціонального визначення.

Разом із тим, зазначені зауваження не знижують наукової цінності дисертаційного дослідження. Загальна оцінка роботи є позитивною.

7. Загальний висновок про відповідність роботи встановленим вимогам

Характеризуючи представлену на рецензування роботу маємо відзначити, що основні наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані автором дисертації, відповідають вимогам до такого виду досліджень. Вивчення тексту роботи і публікацій автора надають підстави для висновку, що дисертація Мартинова Олександра Володимировича на тему «Соціальний капітал як ресурс публічного управління в Україні в умовах війни та повоєнного відновлення» є самостійним, завершеним науковим дослідженням.

За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованості, наукової та практичної цінності здобутих результатів дисертація Мартинова Олександра Володимировича відповідає галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» та спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування», вимогам нової редакції Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів» (зі змінами) та вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами).

Рецензент,
доцент кафедри історії та політичної теорії
НТУ «Дніпровська політехніка»
к.соц.н., доцент

_____ Лариса КОЛІСНИК